

Exilul între pierdere și recuperare identitară. De la Vintilă Horia la Marius Daniel Popescu¹

Liliana FOȘALĂU*

Keywords: *exile, identity, search, dynamics, novel, francophony*

Lucrarea de față reprezintă o parte dintr-un studiu amplu consacrat dinamicii identității în literatura francofonă europeană, în care un loc important revine scriitorilor români de expresie franceză cum erau numiți până nu demult, terminologia fiind și ea un fenomen dinamic, ținând pasul cu celelalte schimbări produse în viața socială și culturală a individului. Noi le vom spune simplu scriitorii români din exil² (sau diaspora), nealocând în denumire o semnificație motivelor care au generat atitudinea înstrăinării fizice de țară (exilul). Sunt numeroase texte de specialitate (de critică literară mai ales) în care este dezbătută problema terminologiei adecvate și unde fluctuațiile și opțiunile lexicale țin de unghiul din care este privit și analizat scriitorul, de motivele care au determinat părăsirea țării de origine, de epoca istorică și de regimul politic în care s-a produs ruptura de locul natal, etc. Vom întâlni astfel o varietate de termeni ce încearcă să redea complexitatea fenomenului, printre care: exod, imigrație, exil, expatriere, dizidență (specific pentru Sud-Estul Europei), diaspora, cosmopolitism, dar și termeni cu o mai mare încărcătură afectivă, precum extraneitate, plecare, îndepărtare, rătăcire, deșădăcinare etc.

Sfera imigrației ca modul al creației românești pare să constituie pentru anumiți scriitori „sinon un exutoire, au moins une espèce de catharsis de la mémoire et de l’imaginaire entre *exil* et *extranéité* dans la langue de l’Autre”³.

Scriitorul apatrid trăiește un dublu exil (exilat din țara natală, dar și din limba maternă) în diverse moduri. După unii critici⁴, cultura în care a crescut scriitorul poate fi oculată, poate constitui punctul de plecare pentru căutarea altui mod cultural-religios de raportare la lume (cazul lui Ovidiu la Tomis), sau, dimpotrivă, poate constitui trama unui roman (*Simfonia lupului*) sau a întregii opere

¹ Publicație apărută în urma cercetării finanțate de la Bugetul de Stat prin CNCIS – UEFISCSU în cadrul proiectului „Dinamica Identității în literatura francofonă europeană”, cod 111, 842/2008.

* Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, România.

² Opțiunea pentru sintagmă nu este neapărat o preluare a titlului celebrei cărți a Evei Behring, cu toate că lucrarea ne-a fost de un real folos în privința edificării cronologice și valorice în privința „valorilor” de scriitorii exilați. Trebuie luată mai degrabă ca o coincidență.

³ Vezi Rachida Saigh-Bousta, în Bonn 1995b: 163.

⁴ Vezi *Les écrivains de l’exil*, Béatrice Căceres et Yannick Boulicaut, Paris, L’Harmattan, 2002.

(Vintilă Horia este un exemplu concludent în acest sens⁵). Problematika exilului, în cele mai variate registre, transpare, evident, în operele acestor scriitori, mai discret, sau este etalată la modul cel mai direct. A te trezi departe de țara în care te-ai născut (fizic vorbind, geografic), permite o apropiere din altă perspectivă, un alt tip de privire, de abordare a unei realități. Literatura scrisă în exil, sau de către cosmopoliți, sau apatrizi (Caceres 2002) poartă amprenta unui parcurs (*errance* în franceză pare să redea mai bine complexitatea și autenticitatea fenomenului) între locul rădăcinilor („l’ensourcement identitaire”) și celălalt spațiu „l’espace autre” (Rachida Bousta⁶), în care această literatură se dezvoltă sau se exilează, la rândul ei. Noua literatură se află „într-o postură propice emigrației și transfigurării semnelor în situații ce favorizează întâlnirea, întrepătrunderea, confruntarea sau mutațiile culturale”. S-a observat că numeroși scriitori din exil (romancierii în special, dar și memorialiști, (vezi cazul Monica Lovinescu) aderă la un tip de scriitură ce se construiește pe fundamentul memoriei (Bonn 1995a: 163): Monica Lovinescu: *Jurnalele* din România: din iunie 1941 până în septembrie 1947, la care se adaugă sute de pagini de jurnale și memorii ce cuprind perioada de până în 1980; la Vintilă Horia tot textul romanului *Dumnezeu s-a născut în exil* este un exemplu de valorificare a memoriei (spațiale, temporale, culturale, istorice, politice, religioase și afective mai ales). Spațiul literar investigat de diverși cercetători specialiști în fenomenul exilului este o colecție de texte care apar ca mărturii ale exilului, sub forma unor narațiuni ce împletesc evenimentul real cu ficțiunea, sau pagini de jurnal și memorii, scrisori, interviuri, care prezintă exilul ca fenomen valorificat din dublă perspectivă: exterioară și, de multe ori, suplimentar investigată, perspectiva interioară. Evenimentul istorisit (referentul, perspectiva exterioară) ocazională adesea reflecții mai mult sau mai puțin ample, aluzive sau directe, asupra situației individului exilat (semnificatul, perspectiva interioară), reflecții ce acoperă o sumă de realități fizice și psihice: identitatea/ alteritatea, deconstrucția sau reconstituirea identității, centrul/ periferia/ marginalizarea, limita, extraneitatea, izolarea/ integrarea, aculturația, alienarea etc.

Exilul este un concept ce nu se lasă ușor definit. Gândit uneori ca un spațiu care nu este „ni le jamais perdu, ni le jamais gagné” (M. Quaguebeur), exilul a cunoscut de-a lungul istoriei și al istoriei criticii literare o diversitate de abordări semantice, lexicale și culturale. A coincis, uneori, cu ceea ce se numește, oarecum neutru (fără implicări partinice), „l’entre-deux”, de fapt un fel de non-lieu sau spațiu neutru, percepție ce contravine logicii și sensibilității scriitorului exilat (propunem și susținem ideea!). Numai că „l’entre-deux” ni se pare a păcătuți tocmai prin lipsa de poziționare și de particularizare (nici/ nici), deci nu-l recunoaștem ca termen operațional (nici adecvat unei astfel de realități, și, în consecință, nici pentru o analiză a fenomenului literar aferent). Încercăm să îl valorificăm din perspectiva unui spațiu exterior și interior, cu puternic impact asupra devenirii ființei. Legătura

⁵ Trimitem la articolul *Vintilă Horia – memoria identității culturale*, Liliana Foșalău, în vol *Cultura și imaginea românilor în lume*, p. 163–167, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2009. Titluri ilustrative din opera sa pentru această situație, în afara celebrului roman: *Les Impossibles, Journal d’un Paysan du Danube, Mai sus de mieznoapte*.

⁶ În Bonn 1995a: 162.

dintre spațiu, exil și identitate structurează o zonă importantă a literaturii francofone, permițând o fructuoasă abordare comparatistă, între zone geoliterare diferite, perioade de creație diferite, între autori ce provin din culturi și societăți diferite, precum și o bună cunoaștere a evoluției unui scriitor.

În cazul binecunoscutului roman *Dumnezeu s-a născut în exil*, (Vintilă Horia, Gallimard, 1960), subiectul nu mai permite multe incursiuni, decât în măsura în care ilustrează o direcție în literatura exilului, un reper incontestabil (putem spune simplu, eveniment!) și ideea însăși de parcurs, cu toate sinuozitățile și tensiunile pe care viețuirea departe de țară, în condiții politice date, le presupune. În *Journal d'un paysan du Danube* (1966), Vintilă Horia sublinia importanța fundamentală pe care o au exilul și dragostea ca baze fundamentale ale operei sale⁷. Roman „poli-istoric” și „simbolico-cultural”⁸, *Dumnezeu s-a născut în exil* preia și dezvoltă modalitatea literară a suprapunerii interogației istorice și a celei existențiale. Așa cum este în mai multe rânduri definit și ilustrat de Vintilă Horia, romanul are un sens bine determinat: acela de a face din Cuvânt o modalitate de reprezentare a lumii, înglobând materie, spirit, timp, societate, spațiu. Critica față de puterea politică și conflictul intelectualului cu timpul său (temă recurentă în opera scriitorului), constituie fundalul narativ al mai multor romane horiene care prezintă diferite tipuri de exil, în epoci și spații diferite. Dincolo de „fractura” spațială ce îl definește la un prim nivel (din care decurg și alte forme de ruptură: socială, familială, religioasă, cultural tradițională etc.), exilul capătă valoare de simbol al condiției umane. Povestea nu este nouă nici în cultura, nici în literatura lumii. Pentru Vintilă Horia, exilatul este „prototipul ființei a cărei situație definitorie este aceea de exilat din Paradis”⁹. Susținem că *Dumnezeu s-a născut în exil* poate ușor fi interpretat ca romanul recuperării identitare (care survine, bineînțeles, în urma pierderii suferite), mai ales din această perspectivă, neîndoielnic religioasă. Monica Nedelcu a reperat corect existența unui „proces de fuziune” (cam fizici termenii, pentru un fenomen atât de metafizic, așa spune!) între durerea înscrisă în spațiul geografic, prin imposibilitatea depășirii distanțelor – deci a întoarcerii – și marea descoperire a unicului spațiu important, acela al sufletului reînțeles prin raportarea la credință, la Dumnezeu. Autorul *Metamorfozelor* va trăi el însuși la Pontul Euxin, acest capăt al lumii, o nebănuită metamorfoză. Nu este vorba doar despre transformarea „dorului sfâșietor după Roma în dor metafizic” (ceea ce va deveni nevoia de Dumnezeu), ci de un întreg și complex proces identitar desfășurat între refuzul vehement al realității, dublat de dorința de răzbunare („Închid ochii ca să trăiesc. Și ca să ucid! Sunt astfel mai tare decât el, [...] Închid ochii și ucid” (Vintilă 1960: 5–6)) și liniștea constatării că „Viața veșnică nu lasă urme pe chipuri, ea se desfășoară dincolo de timpul care ne face să murim” (*Ibidem*, 253), la care se adaugă paulinicul îndemn: „Ai încredere!”. Alte argumente ale acestei metamorfoze, ale acestui parcurs identitar, se regăsesc ușor în text: „Trecutul meu are un nume, dar la ce bun?”; „zeii s-au spart în țândări. Acest adevăr prinde viață la marginea lacrimilor mele, ca fantasmеle de gheață lângă malul mării. [...] trăiam dintr-o iluzie”; „Cruzimea zeilor

⁷ Cf. Monica Nedelcu, Prefață la ediția din 1999 a romanului, cu titlul *Un roman al exilului: între nostalgia spațiului pierdut și dorul metafizic*, p. VI.

⁸ Formulele îi aparțin lui Hermann Broch, apud Monica Nedelcu, vezi *supra*.

⁹ *Ibidem*, p. VIII.

e însăși dovada inexistenței lor”; „Sunt Prometeu și exist”; „aceste rânduri care vorbesc despre o schimbare înspăimântătoare. Nu va ști (Augustus, n.n.) nicicând de darul pe care mi l-a făcut obligându-mă să sufăr. Și dacă cineva va descoperi vreodată aceste însemnări tănuite, va putea să spună că a cunoscut adevărata față a lui Ovidiu”; „Pe malul Pontului Euxin, ale cărui ape, câteodată, par negre, [...] am început să fiu un om adevărat” (*Ibidem*, 7 – 19). Romanul nu este, desigur, doar rescrierea căutării de sine și a sensurilor autentice ale existenței, el rămâne fidel tradiției romanului din exil prin abordarea (denunțarea, contestarea!) diverselor probleme ale unei istorii ce s-a repetat de-a lungul vremii și care poate fi rezumată în câteva cuvinte: dictatură, cenzură, anihilarea libertății individului. Aluziile la regimul totalitar sunt cvasi prezente în roman:

Cât sunt de fericit că nu mai scriu așa cum eram obișnuit sau obligat! Din proza mea au dispărut zeii, au dispărut eroii și metaforele mitologice. Sunt liber, în secret, să scriu așa cum gândesc și cum trăiesc (*Ibidem*, 14).

Sau, în altă parte, deși e greu să selectăm doar câteva exemple din bogăția pe care o oferă textul:

Crima mea a fost că am scris ceea ce-mi văzuseră ochii[...] Ca și cum eu aș fi fost împăratul, iată-mă învinuit de a fi distrus imperiul! [...] Crima politică a intrat în năravurile imperiului (*Ibid.*, 253).

Exilul oferă așadar marea șansă a libertății individului în acest caz. Îngrădit din punct de vedere social, material, chiar și fizic, Ovidiu descoperă la Tomis marea libertate spirituală a ființei. Aici, la marginea lumii civilizate, el trăiește desprinderea de toate constrângerile pe care i le oferise lumea „liberă” de la Roma. Libertatea își arată și ea fațetele, iar adevărurile spuse se plătesc, sub toate orânduirile, în condițiile oricărei lumi, evaluate sau incipiente.

Romanul lui Eugène (*Mon Nom*), așa cum ne este pe scurt prezentat de către autor în *Le mot de l'auteur*, este „o carte despre memoria pierdută, despre sărăcia și misterul din cuvinte, despre imposibilitatea de a numi ceea ce e în noi” (Eugène 1998: 10). În privința prezenței temei identitare, dincolo de titlu și de definirea ușor parodică („Je suis mon nom”), ni s-a părut foarte interesant aspectul reflectării (motiv la origine narcisist, în strânsă legătură cu identitatea și căutarea de sine, în vecinătate temei dublului). Titlul romanului este un palindrom (citind de la stânga la dreapta sau de la dreapta la stânga, avem același lucru – imaginea relectată, tema oglinzii – în registru umoristic-parodic în text, o oglindă retrovizoare); personajul narator vorbește două limbi; mai exact, cunoaște o mie de cuvinte în limba franceză (limba țării de adopție) și (simetric!) o mie de cuvinte în română (limba țării de origine). Are doi copii (niciunul nu mai are nevoie de tată, ambii îl ignoră). Ca orice exilat, are două țări: țara de origine și țara de adopție. Mai exact:

Moitié-moitié: trente ans dans le pays de ma naissance; trente ans dans mon pays d'adoption. Ma vie se regarde dans un miroir (*Ibidem*, 10).

Romanul, care vrea să semene cu un jurnal, nereușind întotdeauna, construit sub forma unei anchete în căutarea eului – autorul vorbește în același loc despre umorul prezent adesea în țara natală, care s-a strecurat, ca din întâmplare, dar și

printr-un miracol, mai poate fi citit ca o lume a comunicării alienate și un mod al căutării unei identități (în orice caz, alta decât cea reală), de care eroul a fost privat (vezi handicapul fizic al lui și nemulțumirea în fața unei constatări a psihologilor: aceea că până la vârsta de patru ani, memoria este mai degrabă un vid, amintirile nu persistă, nu pot fi de folos în retrasarea, retrăirea unor impresii, secvențe din trecut). Imposibilitatea comunicării, sau, în text, „cuvântul asimetric, vorbirea asimetrică” marchează o prăbușire a lumii comunicării, așa cum am cunoscut-o noi, dar și alienarea eroului față de sine și față de lume la modul cel mai general. Personajul narator mimează neînțelegerea cu cuvintele și cu sine prin cuvintele unei limbi pe care nu o stăpânește, pentru că nu este cea care i-a fasonat gândirea. O permanentă căutare a cuvintelor în autenticitatea lor ocazională reflectă și constatări ale sărăcirii lumii limbajului, precum și o sărăcire a lumii reale, înconjurătoare, prin ignoranța noastră; e poate un fel de joc al străinului care asimilează o nouă limbă ce trebuie să-i asigure ascensiunea spre un alt statut material și social, dar care nu-l poate salva de la izolare. De izolare și limitare nu-l scutește nici limba țării natale, deoarece româna este pentru el „o limbă făcută mai mult din cuvinte goale decât din înțelesuri”¹⁰, copilul părăsind țara la o vârstă când încă nu asimilase „regulile gramaticale, nici sintaxa, nici nuanțele limbii, de fapt nimic” (*ibid.*). Despre persoana sa fizică, personajul narator nu are prea multe de spus, romanul nu se construiește pe aventuri, întâmplări, ci pe o sumă de reflecții (care iau uneori dimensiuni ludice considerabile) asupra libertății de existență și de comunicare. Printre aceste reflecții amintim: „Comme les langues sont vides!”, „Avec une langue vide, on ne peut rien construire de grand”, „Un monde simple avec une langue simple, dans lequel le crime n’aurait nulle part à se cacher”, „Comment chercher dans ce qui est perdu?”, „A soixante-trois ans, je m’accorde dix minutes de liberté par jour et je comprends enfin qui je suis”, „je ne peux pas penser en français”, „Un étranger qui intègre sa pensée se dissout comme du sel dans l’eau bouillante”, „L’homme est un arbre. Avec des racines, un tronc, des feuilles. Un début, un milieu et une fin” etc. Motivul rădăcinilor, în special cel al rădăcinilor tăiate, este intim legat de problematica exilului și frecvent întâlnit în literatura de care ne ocupăm. El apare la Vintilă Horia (*Les Impossibles, Omul din neguri și Marthe ou la seconde guerre*, dar mai ales în romanul de la care pleacă acest studiu), la Paul Goma (*Din Calidor*), la Eugène (la un mod implicit de cele mai multe ori, dar și explicit, în comparația mai sus citată – „L’homme est un arbre”), la Marius Daniel Popescu¹¹ și în numeroase alte cazuri mai mult sau mai puțin reprezentative pentru literatura exilului. Revenind la romanul lui Eugène, precizăm că limitarea, condiționarea, țin nu doar de prezent, ci și de trecut, sunt oarecum înscrise în destinul personajului:

J’ai échappé à un régime dictatorial; j’ai amené mes enfants dans un pays libre (la Suisse, n.n.); j’ai trouvé du travail; j’ai un salaire honnête. Comme a dit ma femme lorsque nous avons passé la frontière: Nous voici arrivés de l’autre côté du monde! (Eugène 1998: 16).

¹⁰ Deoarece textul nu a fost publicat în traducere, am tradus noi citatele scurte, integrate în frazele textului, după original, lăsând în franceză citatele de sine stătătoare.

¹¹ Vom analiza mai jos pe scurt câteva aspecte în romanul *Simfonia lupului/ La Symphonie du loup*, José Corti, 2007, traducere în română, București, Humanitas, 2009.

Mon Nom este un roman în care autorul se află „en quête de sa propre identité, fouillant au cœur de son nom, se prenant à un jeu de lettres”, așa după cum aprecia J. Meizoz¹². Dar este și romanul unei constrângeri (verbale, traduse prin handicapul fizic al personajului narator). În personajul ce poartă cu sine povara handicapului fizic, Eugène para să proiecteze anumite chestiuni cu caracter autobiografic. Personajul este un străin, adică un individ mărginit, constrâns, din mai multe puncte de vedere: fizic, abia reușind să se deplaseze („am vasele capilare ale picioarelor atât de îngroșate, că nu pot să merg mai mult de două sute de metri fără să urlu de durere” (*Ibidem*, 11)), lexical, din punctul de vedere al comunicării pe care o poate sau nu realiza, în mai multe locuri din text afirmându-se dificultatea dialogului, ezitarea în exprimare, ceea ce-i face existența și mai complicată. Este străin nu doar în sensul de persoană care trăiește în altă țară decât țara natală, ci străin în sensul de om singur, neînțeles de ceilalți, de care nimeni nu mai are nevoie, nici copiii, nici soția, nimeni din cei apropiați, în funcție de care ne construim de obicei universul și ne stabilim reperele. Simetric, pentru a descrie cealaltă formă de condiționare, personajul narator afirmă că ar cunoaște încă vreo mie de cuvinte din limba maternă, româna. În prefața la ediția citată, J. Meizoz vorbește despre „ecourile unui narcisism rănit”, ilustrat prin prezența oglinzii în text, chiar și în varianta palindromului, despre interioritatea goală, pustiită de orice sens, în funcție de care se relatează experiența exilului la modul cotidian și mai ales efectele acestuia. Prin intermediul personajului care se caută reinventându-și biografia, autorul rescrie această poveste a dezrădăcinării și a adoptării altei limbi. Interogațiile par banale, ele cunosc deja o bogată tradiție în literatura exilului. Și totuși, nota personală mai poate fi prezentă în formularea lor, fie și doar sub forma sincerității absolute, care declanșează uimirea: „Comment vivre dans la langue du pays où l’on a fui?”, este întrebarea obsesivă în jurul căreia se construiește trama narativă (ancheta). Poate fi gândirea integrată într-o altă limbă decât cea maternă fără să eziți, fără să te temi că îi înșeli pe alții și că, vorbind, te înșeli și pe tine? Frecvența parantezelor în text, de fiecare dată când naratorul biograf personaj caută un cuvânt în franceză cu senzația că îl știe dar că nu-l poate găsi pentru exprimare, preferând perifriza sau explicația de tip dicționar, uneori sugestia ludică, reprezintă o abordare inedită în context francofon a problematicii limbii, a opțiunii pentru scris în „limba de împrumut”. Aici e prezentă și sugestia vidului cu care se confruntă pe tot parcursul textului/anchetei/proiectului redactării unui text (auto)biografic autorul. Existența e percepută, la nivel ușor parodic, ca o suită de goluri care trebuie umplute. Personajul e anamnezic; cuvintele din limba doar pe jumătate învățată își arată și ele insuficiența în redarea intențiilor; tatăl este părăsit și ignorat de către băieții săi; soțul e abandonat de soție; căminul este un spațiu inadecvat scrisului (mașina constituie un refugiu pentru scriitorul nostru). Deriziunea este modalitatea în care autorul vorbește despre o imposibilitate: aceea de a fi tu însuși, în toată autenticitatea ta, într-o lume și într-o limbă care nu-ți aparțin, în care nu te-ai născut, care nu te definesc.

Mais, en fait, quel étranger peut penser dans la langue du pays où il a fui?
Socialement, professionnellement, il peut être intégré. Mais comment intégrer la

¹² Jérôme Meizoz, în *Avant-propos* la ediția citată, p. III.

pensée? Un étranger qui intègre sa pensée se dissout comme du sel dans l'eau bouillante. Enfin, la pensée faite des mots que ma mère m'a appris, je ne veux pas la perdre (Eugène 1998: 71–72).

Limba învățată în spațiul exilului (franceza în ocurență) este, ca pentru atâția imigranți, un mijloc prin care poți aspira la reușita socială și/sau materială. Dar nu și în planul profund al sinelui, al ființei interioare. Aceasta este zona în care individul (imigrantul) va rămâne întotdeauna un străin, om aflat în dificultate, în impas, pentru care spațiul libertății se reduce, în mod ironic, la un Peugeot. Acolo se retrage naratorul personaj pentru a fi la adăpost de lume, când dorește să se dedice proiectului său scriitoricesc, când simte nevoia de libertate, probabil de recuperare identitară prin scris!

Simfonia lupului – romanul înstrăinării întru reconstituirea identitară

Romanul lui Marius Daniel Popescu se construiește, retrospectiv, pe trei coordonate: paternitatea (cu variantele fiu/tată, fiu/amintirea tatălui pierdut, tată/fiice); timpul (copilăria – timpul inocenței, al înrădăcinării, timpul fiului) – ruptura produsă prin moartea/ pierderea tatălui – maturitatea (timpul înstrăinării de sine și al recuperării identitare prin scris, timpul tatălui (fiului devenit tată); spațiul – prin excelență identitar¹³. În centrul romanului se situează, aproape obsesiv, *libertatea*. Simbolul din titlu (lupul) este un prim argument în favoarea acestei idei. Metafora e ușor de recunoscut. *Simfonia lupului* este mărturisirea cea mai intimă și convingătoare despre nevoia de libertate și depășirea limitelor impuse de orânduiri. Simbolurile libertății revin în diferite zone ale textului, parcă din ce în ce mai încărcate de forță sugestivă, fiind din ce în ce mai pregnante: lupul (vezi dincolo de simboluri...); tatăl, care pentru copil întruchipa idealul de libertate și devenire, mort în accident de mașină; apoi marginalii societății, oameni care scapă de constrângeri prin modul lor de viață: țigani și Sous-Pont, oameni care nu se supun regulilor sistemului; calul (într-una din cele mai impresionante secvențe din text, în pagini de un tulburător naturalism poetic); copacul (cireșul din curtea bunicii); aceste simboluri, dincolo de încărcătura semantică (aspirația spre libertate), se reunesc în tragismul dispariției – al morții; mi s-a părut tulburătoare „asasinarea” calului (prin alienarea umană pe care o trădează această secvență în roman), apăsătoare moartea tatălui (guvernează „simfonia” cărții), dramatică în ochii copilului moartea lui Sous-Pont; după retrăirea de către autor a tuturor acestor morți, după acceptarea ideii că trăim într-o lume în care libertatea nu este posibilă, pe care o transmite cu un firesc dureros, lui îi rămâne întoarcerea (replonjarea) în universul familial ca expresie a banalității existenței¹⁴, un loc în care nu se mai întâmplă nimic, în care e ceva din starea de exil (nemărturisit!), dar în care salvarea este percepută ca necesară (a eului, a trecutului, a unui întreg univers amenințat de dispariție prin propria noastră

¹³ Vezi articolul *Maurice Chappaz. Pour une poétique de l'espace identitaire*, Liliana Foșalău, revista „Philologica Jassyensia”, Nr. 1/2010, p. 153–164.

¹⁴ Scriitorul francofon de origine română, care își afirmă cu fiecare ocazie identitatea românească, se consideră a fi un „lucrător” neostenit întru „sacralizarea banalului”, așa cum a reieșit din discuțiile purtate cu domnia-sa pe această temă, precum și din scriitura uimitor de ancorată în cotidian.

amnezie), probabil tocmai din cauza acestui sentiment de înstrăinare, de lipsă de autenticitate, și deci realizabilă doar prin scris! Nu e de neglijat deloc nici tentativa de cuprindere (apropriere) a lumii prin cuvânt/cuvinte. „Saisir le monde par les mots” este un alt sens mărturisit (direct și indirect) de către autor. O întregă „pânză” se țese în text în jurul leitmotivului: „ce mot ne devrait pas exister”, lucru ce trebuie privit cu circumspecție (pare când spus în glumă, ca un fel de joc al copilăriei, ascunzând inocență și o dimensiune ludică, și când spus la modul sobru, aproape sentențios).

E interesant de observat intercalarea în roman a fragmentelor despre trecut (ceea ce constituie „textul prim” al simfoniei, greutatea romanului, textele eului creator, scrise cu o măiestrie ce nu se mai regăsește în celelalte pasaje), de altfel cele mai consistente și din perspectivă cantitativă, nu numai calitativă (semantic și stilistic), și a celor despre prezent, în care Marius Daniel Popescu tatăl (eul biografic) relatează pe scurt, la modul aparent nesemnificativ, cu o platitudine care nu scapă observației cititorului, în contrast cu tot restul textului, secvențe din viața de familie, din cotidian, din și despre banalitatea vieții, scene nesemnificative pentru cititorul format într-o anumită tradiție. Un fel de „lieux vides” care servesc, eventual, de releu firelor memoriei, permițând reluarea efortului de rescriere, spre eternizare, a trecutului. De reținut că fetele nu au nicio reprezentare a ceea ce a fost setea și visul de libertate trăite de tatăl lor; ele nu apar cu nume în text – doar *la petite et la grande*; pentru ele libertatea nu are nicio dimensiune, tatăl simțind nevoia recuperării identitare prin scris; pentru el totul merită reînviat și deci immortalizat: copilăria și jocurile ei, cireșul, libertatea vagabondării, dragostea bunicii, șocul produs în viața lui prin moartea tatălui, apoi tinerețea, studenția, vitregia condițiilor de trai, frigul, foamea, umilințele de tot felul, cozile nesfârșite, prima dragoste etc.).

Concluzii

Cele trei romane investigate pe scurt cu această ocazie din perspectiva legăturii dintre exil și identitate ne apar ca trei ipostaze distincte ale aceluiași fenomen (parcursul exilar, de la pierdere la recuperare), dar care oferă și posibilitatea privirii comparatiste. Evoluția perspectivei asupra identității poate fi pusă în relație cu evoluția atitudinii scriitorului (implicat direct în acest fenomen) față de exil. Conotat într-o primă etapă negativ (ne referim aici nu doar la Vintilă Horia, ci la o întreagă generație de exilați – generația '50), structurat pe tema înstrăinării, a dorului fizic și metafizic, a imposibilei dar mereu râvnitei întoarceri, exilul va cunoaște și alte abordări și valorificări, în funcție de factorii care l-au determinat (politicul, socialul, economicul, vârsta la care subiectul se confruntă cu această experiență, dar și factorul psihologic, afectiv, care individualizează experiența). Valorizarea pozitivă a exilului a devenit cunoscută în literatura francofonă mai ales prin dimensiunea cathartică pe care o favorizează. Exilul obligă la interogație, la căutare de sine, la o mai bună cunoaștere a sinelui și a raportului cu lumea și cu limbajul. Problematika devenirii, a descoperirii celor mai puternice resurse interioare ale individului constituie o zonă a literaturii francofone contemporane ce nu a fost decât foarte puțin exploatată. Literatura exilului este și o zonă a autobiografiei. Înainte de a scrie despre ceilalți, exilatul scrie, mărturisește despre sine. Scrisul se situează de cele mai multe ori (și în toate cele trei cazuri

analizate) în raport cu o anterioritate personală. Ceva din sfera trăirii va declanșa momentul mărturisirii prin scris. Am numit sintetic această dimensiune pozitivă a atitudinii exilatului *recuperare identitară*.

Texte de referință

Eugène 1998: Eugène, *Mon Nom*, Lausanne, L'Aire bleue.
Vintilă 1960: Horia Vintilă, *Dumnezeu s-a născut în exil*, București, Anastasia, 1999 (1960).
Popescu 2007: Marius Daniel Popescu, *La Symphonie du loup*, Paris, José Corti.

Bibliografie

Behring 2001: Eva Behring, *Scriitori români din exil 1945-1989. O perspectivă istorico-literară*, București, Editura Fundației Culturale Române.
Bonn 1995a: Charles Bonn, *Littératures des Immigrations*, vol. I, Paris, L'Harmattan.
Bonn 1995b: Charles Bonn, *Littératures des Immigrations*, vol. II, Paris, L'Harmattan.
Caceres 2002: Béatrice Caceres, Yannik Le Boulicaut, *Les écrivains de l'Exil: cosmopolitisme et ethnicité*, Paris, L'Harmattan.
Chikhi 2006: Beida Chikhi, (dir.), *Destinées voyageuses. La Patrie, la France, le Monde*, Paris, PUPS.
Flaișer 2009: Mariana Flaișer, (coord.), *Cultura și imaginea românilor în lume*, Iași, Casa Editorială Demiurg.
Hazael-Massieux 2005: Marie-Christine Hazael-Massieux, Michel Bertrand, *Langue et identité narrative dans les littératures de l'ailleurs*, Aix-en-Provence, „Langues et langage”, PUP.
Rinner 2006: Fridrun Rinner, (dir.), *Identité en métamorphose dans l'écriture contemporaine*, Aix-en-Provence, PUP.

Exile, Between Loss and Identity Recuperation from Vintila Horia to Marius Daniel Popescu

The paper tries to valorise several literary reports with respect to exile from the point of view of the identity issue with emphasis to the dynamics of this phenomenon. Our area of application is constituted of three novels known in the European francophone zone, all signed by Romanian authors who lived, in different forms, spaces and ages, the experience of exile: Vintila Horia (*God Was Born in Exile*), Eugene (*My Name*) and Marius Daniel Popescu (*The Wolf Symphony*). Search of self favoured by removal from their country (estrangement), from their language and from their roots – the exile will significantly enrich this literature, whatever the ages and historical circumstances which determines this “removal” of identity.